

λεται, ὁ ἄνθρωπος ζῆ, διὰ νὰ κάμπτη τὴν ἀντίστασιν, ὅπωςδήποτε καὶ ἂν παρουσιάζεται. Τὴν ἀντίστασιν αὐτὴν εἶναι δυνατόν νὰ προβάλῃ καὶ ὁ ἄλλος ἄνθρωπος, δὲν ἀντιμετωπίζεται ὁμοίως τότε ὡς πρόσωπον, ἀλλ' ὡς ἀντικείμενον, ἀκριβῶς ὅπως προκειμένου περὶ τῆς «ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος». Ἐφ' ὅσον ἡ πράξις ἔχει ὡς ἀποστολὴν τὴν μετάφρασιν τῆς γνώσεως εἰς δύναμιν, ὁ ἄνθρωπος δὲν αἰσθάνεται ἄλλας ὑποχρεώσεις, πλὴν ὅσων ἐξυπηρετοῦν τὴν τεχνικὴν τοῦ πρόθεσιν.

Ὁ ἀποχαιρετισμὸς τῆς φύσεως εἰς τὴν αὐγὴν τῶν Νέων χρόνων.
Σήμερον δὲν ζῆ ὁ ἄνθρωπος ἐξ ὅσων οφείλει, ἀλλ' ἐξ ὅσων δύναται νὰ πράξῃ. Ἄφ' ὅτου εὐρέθη ἐνώπιον ἐνὸς ἀντικειμενικοῦ μεγέθους, ἡ σχέσις τοῦ πρὸς τὸν κόσμον παρουσιάζεται ὡς ἐκμετάλλευσις τῆς φυσικῆς νομοτελείας τῶν πραγμάτων. Ἡ ἐκμετάλλευσις αὐτὴ προϋπέθεσε μίαν ἀπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, τὴν κατάρρευσιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ στοιχείου τῆς φύσεως. Ἐν ὅσῳ ὁ ἄνθρωπος τῶν γεωργικῶν πολιτισμῶν ἐπιδιώκει νὰ διακρίνῃ εἰς τὴν φύσιν τὴν ὀδηγίαν ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, συναναστρέφεται τὴν φύσιν. Μόνον ὅταν ἡ φύσις χάσῃ τὸν βιομορφικὸν τῆς χαρακτήρα, εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ στραφῇ πρὸς τὴν φύσιν. Διὰ τοῦτο ἡ φυσιολογία τῶν Προσωκρατικῶν, παρ' ὅτι ἐσήμαινε τὴν πρώτην προσπάθειαν ἐνοποιήσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων ὑπὸ μίαν ἀρχὴν καὶ κατὰ τοῦτο τὴν πρώτην ἀνεξαρτησίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τῶν συγκεκριμένων φυσικῶν γεγονότων, δὲν ἐδημιούργησε φυσικὴν ἐπιστήμην. Ἡ προσωκρατικὴ «φύσις» ὑπῆρξε μία ἐκπληκτικὴ περίπτωσις μονοθεϊσμοῦ εἰς τὸ περιθώριον τῆς θρησκείας. Δὲν παρουσιάσθη ὁμοίως ὡς ἀντικείμενον, ἀλλ' εἰς τὴν ἀέναον νεότητα, τὴν φοβερὰν τῆς δύναμιν, τὴν φαινομένην μεταλλαγὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ἀταραξίαν ὡς μία τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ τοὺς θεοὺς συνέχουσα οὐσιαστικῶς λογικὴ διάστασις. Ἀπέναντι τῆς φύσεως ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ὅταν δὲν τὴν ἐκάλυψε διὰ τῆς ποιητικῆς τοῦ μυθολογίας καὶ τῆς προσωποποιήσεως φυσικῶν φαινομένων, ἐτήρησε μέχρι τῆς ἱστορικῆς τοῦ δύσεως ἐπιφυλακτικὴν στάσιν. Πρόσεπάθησε νὰ τὴν ἐννοήσῃ, χωρὶς νὰ τὴν θίξῃ, νὰ μάθῃ περὶ τίνος πρόκειται, χωρὶς νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ πείραμα, νὰ συνάψῃ πνευματικοὺς δεσμοὺς ἐντὸς ἐνὸς κλίματος καθαρῶς λογικῆς ἀξιοπρεπείας.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος χωρὶς ἠθικοὺς φόβους, χωρὶς ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν κῆρυξιν καὶ ἰδίως χωρὶς θεωρητικὸν παρελθόν, δηλαδὴ χωρὶς νὰ ὑποτιμᾷ τὴν ὄλην, ἐντὸς τῆς ὁποίας εἶχεν ἀνατραφῆ, παρετήρησε τὴν συγκεκριμένην φυσικὴν ἐμφάνισιν, διὰ νὰ διαπιστώσῃ, πῶς ἐσωτερικῶς λειτουργεῖ, ἀνέτειλεν ἡ τεχνικὴ στροφὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν. Ἡ στροφὴ αὐτὴ κατέληξε εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην. Δὲν ἐθεμελίωσε δηλαδὴ μόνον ἡ φυσικὴ τὴν τεχνικὴν, ἀλλὰ τὸ τεχνικὸν πνεῦμα ἐνέπνευσε τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον. Ἡ τεχνικὴ στροφὴ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν ἀρ-

χομένου του Μεσαιῶνος, ὡς πρώτη ἀπροκατάληπτος ἀπόστασις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς φύσεως, εἶναι ταυτοχρόνως ἡ εἰσαγωγή τῆς πρώτης ἱστορικής ἐποχῆς, ἡ ὁποία ἀποστρέφεται τὴν φύσιν.

Τὸ περίεργον ἐν τούτοις εἶναι, ὅτι τὴν ἀποστροφήν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς φύσεως εἰσάγει περὶ τὸ τέλος ἰδίως τοῦ Μεσαιῶνος ὁ ἑορτασμός παντός, ὅ,τι ἔχει φυσικὸν χαρακτήρα. Οἱ ἄνθρωποι τῆς Εὐρώπης, ὅταν ἔδυσεν ὁ Μεσαιῶν, ἔψαλαν τὸ «κύκνειον ἄσμα» τῆς φύσεως. Ὡς ἐὰν εἶχον παραγνωρίσει τὰ πραγματικά των ἐνδιαφέροντα καὶ αἰφνιδίως ἀντελαμβάνοντο, τί ἀκριδῶς τοὺς συγκινεῖ, ὕμνοῦν τὸν κόσμον, ἀφαιροῦν ὅ,τι τὸν ἐσκέπαζε, ἀποκαλύπτουν τὸ γυμνὸν σῶμα, παριστάνουν τὰ πράγματα μὲ τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἀκρίδειαν, ἀνακαλύπτουν τὴν προοπτικὴν, ἀνατέμνουσιν, μετροῦσιν καὶ ταξιδεύουσιν πρὸς τὸ ἄγνωστον, παρατηροῦσιν καὶ θαυμάζουσιν τὰ ζῶα καὶ τὸν οὐρανόν. Μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργεῖται μία περίεργος συμπάθεια, ἡ ὁποία εὐρίσκει τὴν θεολογικὴν τῆς δικαίωσιν εἰς τὴν Γραφήν: «Ὅτι καὶ αὕτη ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ»⁷. Τὴν ἐλευθερίαν αὕτην ἐπροπαγάνδισαν τελικῶς οἱ Μεταρρυθμισταὶ ὡς ἀποτίναξιν τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν πνευματικῶν δεσμῶν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ὁ Λούθηρος ὄχι μόνον προτρέπει τοὺς χριστιανούς νὰ προσέξουσιν τὸν φυσικὸν κόσμον, ἀλλὰ παρουσιάζει τὴν προσοχὴν αὕτην ὡς ἀφετηρίαν μιᾶς νέας ἐποχῆς: «Εὐρισκόμεθα εἰς τὴν ἀνατολὴν τοῦ μέλλοντος, διότι ἀρχίζομεν ν' ἀποκτῶμεν καὶ πάλιν τὴν γνῶσιν τῶν δημιουργημάτων»⁸.

Ἡ θεολογικὴ δικαίωσις τῆς φύσεως, ἡ ὁποία παύει νὰ ἐνσαρκῶνῃ τὴν δαιμονικὴν διάστασιν τῆς Δημιουργίας, διὰ νὰ μεσιτεύσῃ τὸν Θεόν, ἀκολουθεῖ μιᾶν γενικὴν προβολὴν τῶν φυσικῶν γεγονότων εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἐνδιαφέροντος, μιᾶν γενικὴν ἀποδέσιμυσιν τῆς φύσεως ἐκ τῆς πνευματικῆς κηδεμονίας τῆς Ἐκκλησίας μὲ θεωρητικὸν ἐγγυητὴν τὸν Ἀριστοτέλη, μιᾶν ἀνεξαρτησίαν, τὴν ὁποίαν κατ' οὐσίαν κερδίζει ὁ ἄνθρωπος, ὥστε νὰ εἶναι ἡ ἀπήχησις τῆς εἰς τὸν κόσμον, ὁ ὁποῖος τὸν περιβάλλει. Ὁ φυσικὸς κόσμος ἐμφανίζεται τόσον λαμπρότερος, ὅσον ἰσχυροτέρα εἶναι ἡ συνείδησις τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ἀποκτᾷ ὁ ἄνθρωπος τελευτώντος τοῦ Μεσαιῶνος. Μεταξὺ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύσσονται διὰ τοῦτο δεσμοὶ ἀλληλεγγύης. Πολλοὶ φθάνουσιν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ὀμιλοῦσιν περὶ ἐνός «μυστικισμοῦ τῆς φύσεως» ἀρχομένης τῆς Ἀναγεννήσεως⁹. Γεγονός ὁμοῦ εἶναι ὅτι ἡ φύσις ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην ὡς κυρία πηγὴ τῆς ἐμπνεύσεως. Δὲν ἀναζητοῦν πλέον οἱ ἄνθρωποι τὴν γνῶσιν εἰς τὴν Γραφήν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐμπειρίαν. Ἡ φύσις παρουσιάζεται ὡς τὸ πρῶτον μέγεθος τοῦ κόσμου, ὄχι μόνον ὡς δημιούργημα, *vestigium dei*, ἀλλ' ἰσοδύναμος τοῦ Θεοῦ. Φιλόσοφοι, ὅπως ὁ *Jordano Bruno*, ἐμφανίζονται ὡς προφῆται τῆς φύσεως, ὡς ἔνθεοι μιᾶς φυσικῆς θεότητος συγκλιθῆναι μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς

ένος άπεράντου κόσμου. Ἡ όδός πρός τόν παγθεϊσμόν είχεν ἤδη άνοιχθή: «Deus sive natura», είπε μετ' όλίγον ό Spinoza¹⁰.

Ἔτί άπέγινεν ἡ φύσις μετά τήν μυστικήν της παράδοσιν είς τήν φυσικήν έπιστήμην.

Ἐνθουσιασμός διά τήν φύσιν, τό πνευματικόν αὐτό ρεῦμα τῆς άρχῆς τῶν Νέων χρόνων, είς τό τέλος τοῦ όποίου ἡ φύσις άντικατέστησε τόν Θεόν και παρουσιάσθη ώς χορηγός τῆς ζωῆς και ώς θησαυροφυλάκιον τῆς γνώσεως, ώδήγησεν είς τήν έπιστημονικήν έρευναν τῆς φύσεως. Ἡ φυσική έπιστήμη παρέλαθεν ώς προϋποθέσεις τοῦ μεθοδικοῦ της έργου τήν άξίαν τῆς φύσεως και τήν άξίαν τῆς έμπειρίας, άθλα ένός πνευματικοῦ άγωνίσματος, τό όποίον πρώτην φοράν έτελέσθη είς τήν ίστορίαν. Ἡ έπιστημονική έρευνα παρουσιάσθη έν συνεχείᾳ ώς ἡ έπίσημος εκπρόσωπος τῶν δύο αὐτῶν άξιῶν, αἱ όποίαι σὺν τῷ χρόνῳ έντός τοῦ μεθοδικοῦ της κλίματος άπώλεσαν τά μυστικά των στοιχεῖα. Διά τήν έπιστημονικήν μέθοδον οὔτε ἡ θεία διάστασις οὔτε τό θίωμα τῆς φύσεως ἦσαν άπαραίτητα, αλλά μόνον ό τρόπος, διά τοῦ όποίου ἡ φύσις ἦτο δυνατόν νά εισέλθῃ έντός τοῦ άριθμοῦ. Ὁ μυστικισμός προσέφερε τήν φύσιν είς τήν έπιστήμην, εκείνη δμως έχρειάσθη διά τήν έρευνάν της τόν άντιποδά του, τό μαθηματικόν πνεῦμα.

Ἡ εξέλιξις αὐτή έσήμαινεν, ότι διά τῆς έπιστημονικῆς έρεύνης ό άνθρωπος άπεφάσιζε κατά κύριον λόγον νά παραβλέψῃ τόν φυσικόν χαρακτήρα τῆς φύσεως. Δέν τόν ένδιέφερε δηλαδή τό περιεχόμενον, αλλά τό περίγραμμά του, όχι ἡ οὐσία, αλλά τό σχῆμα της, άντι τῆς ποιότητος, ἡ ποσότης. Τά μαθηματικά είς τήν άναφοράν των πρός τήν φύσιν ύπῆρξαν ό πρώτος όρος τῆς άποστροφῆς τοῦ πνεύματος έκ τῆς φύσεως. Διά τοῦτο επί τῶν μαθηματικῶν σχέσεων έθεμελιώθη άργότερον τό πνεῦμα, διά τοῦ όποίου ό άνθρωπος άντικαθιστᾷ τήν μίαν μετά τήν άλλην τάς φυσικάς του σχέσεις και δημιουργεῖ νέας άνάγκας, αἱ όποίαι εὐθύς έξ άρχῆς τοποθετοῦνται επέκεινα τῶν γεγονότων, τά όποία ύποπίπτουν είς τήν φυσικήν αντίληψιν τοῦ ανθρώπου. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἠθικῶς άδεδύσμευτος έμπειρία συνεδέθη πρός τήν μαθηματικήν πράξιν διά τήν εξέτασιν τῆς φύσεως, έτέθησαν αἱ θάσεις ένός καθαρῶς μεταφυσικοῦ κράτους είς τόν κόσμον. Ὅτι ἡ φυσική έπιστήμη άπό τῆς θεμελιώσεώς της άρχομένης τῆς Ἀναγεννήσεως δέν είχεν ώς άποκλειστικόν σκοπόν τήν καθαράν γνώσιν, αλλά τήν εκμετάλλευσιν άγνώστων μέχρι τῆς στιγμῆς εκείνης δυνατοτήτων, τήν πρακτικήν τοποθέτησιν τῆς ζωῆς επί μιᾶς θάσεως μετά τήν φύσιν, τό έγνώριζεν ἤδη ό Φραγκίσκος Βάκων: «Ὁ άληθινός και ό νόμιμος σκοπός τῶν έπιστημῶν δέν είναι άλλος πλὴν τῆς εισαγωγῆς είς τήν ανθρώπινην ζωήν νέων έφευρέσεων και μέσων»¹¹. Τά γεγονότα, επί τῶν όποίων βασίζεται σήμερα ἡ ζωή, είναι συστατικά στοιχεῖα ένός κόσμου διά τήν φύσιν ύπερβατικῶν δια-

στάσεων. Ἐάν ὁμοίως ὁ ἄνθρωπος ἔρχεται εἰς ἐπαφήν πρὸς τὴν μαθηματικὴν μετάφρασιν τῶν φυσικῶν γεγονότων εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, δηλαδὴ πρὸς ἓνα κόσμον χωρὶς ἐσωτερικὸν πρόσωπον, κατὰ πρῶτον λόγον χάνει ἐκ τοῦ ἀτομικοῦ του ὀρίζοντος, ὅ,τι μέχρι σήμερον εἶχεν ἀντιληφθῆ ὡς φύσιν, τὸ συγγενὲς μέγεθος, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε συνδέσει βιολογικῶς καὶ πνευματικῶς τὴν ὑπαρξίν του.

Μηχανικὴ ἀναθεώρησις τῆς παραδειγματικῆς ἀποστολῆς τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Τὴν ἐξαφάνισιν τῆς φύσεως ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου ὀρίζοντος παριστοῦν σήμερον αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι. Ὅ,τι ὑπενθυμίζει τὴν φύσιν, θεωρεῖται ἀπαράδεκτον διὰ τὴν ἐκφράσιν τὸ περιεχόμενον τοῦ σημερινοῦ ἀνθρώπου. Ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινον περιεχόμενον ἔχει τεθῆ εἰς τὴν ἐποχὴν μας ἐπὶ ἐνὸς ἱστορικοῦ ἐπιπέδου μετὰ τὸν ἀνθρώπου καὶ φύσεως. Πνεῦμα καὶ ὕλη δὲν εἶναι, ὅπως ἄλλοτε, ἀντίπαλοι ἢ συνεργάται, ἀλλὰ μία νέα σύνθεσις, ἣ ὁποία αἶρει τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν. Διὰ τοῦτο, ὅπου γίνεται προσπάθεια νὰ δοθῆ ὀπτικὸν σχῆμα εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ σημερινοῦ κόσμου, δὲν χρειάζονται τὰ φυσικὰ πρότυπα. Ἡ φύσις ἔπαυσε νὰ εἶναι τὸ παράδειγμα τῆς τάξεως — ἡ ἐπιστήμη ὁμιλεῖ περὶ ἀπολύτου τύχης ὡς προϋποθέσεως τῶν φυσικῶν νόμων — νὰ τρέφῃ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀγαθῆς προθέσεως ἢ ἐξευμενιζομένη — διὰ πρώτην φοράν τίθενται εἰς τὴν οἰκονομίαν προβλήματα ὑπερπαραγωγῆς — νὰ περιβάλλῃ τὴν ζωὴν — οἱ ἄνθρωποι τοῦ διαμερίσματος ἐπισκέπτονται τὴν φύσιν, ἐάν εὐκαιρήσουν τὰς Κυριακάς — νὰ ἐμπνέῃ τὸν σεβασμὸν — τὰ τεχνικὰ ἔργα καταναγκάζουν τὴν φύσιν.

Τὴν πρώτην συνειδητὴν κρίσιν τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς φύσεως ἐπέφερεν ἡ κοπερνικανικὴ μεταστροφή τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κοσμοειδώλου. Ἡ στροφή αὕτη ἐσήμαινε θεβαίως ἀποχώρησιν τῆς Γῆς ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ κόσμου, κυρίως ὁμοίως τὴν ἐξάρτησίν της ἐκ τοῦ Ἥλιου ὡς ἐπιστημονικὴ συνέπεια ἐνὸς πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἔβλεπεν εἰς τὸ ἄμεσον περιβάλλον τοῦ ἀνθρώπου, ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ δεσμευθῆ καὶ νὰ μείνῃ δέσμιον τῆς ἀνάγκης. Ἀφ' ὅτου εἰς τὴν Γῆν ἐπεφυλάχθη μία «γωνία» τοῦ σύμπαντος, ἡ ὑπερηφάνεια διὰ τὴν μοναδικὴν της θέσιν, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησε νὰ διατηρήσῃ ἀκόμη καὶ διὰ τοῦ ἐγκλήματος ἢ Ἐκκλησίας, τελικῶς ὑπέκυψε πρὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀδιαλλαγῆς. Στρεφόμενος περὶ τὸν Ἥλιον, καταδικασμένος δηλαδὴ εἰς μίαν ἀναγκαστικὴν ὑπακοήν, ὁ φυσικὸς κόσμος παρουσιάσθη ἀπροκαλύπτως ὡς πρόκλησις διὰ τὴν ἐφαρμογὴν συνεχῶς τολμηροτέρων σχεδίων. Ἡ γῆ ἐφάνη, ὅτι ὑπάρχει, ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ τὴν ὑποτάσσειν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Εἰς τὴν θίαν αὐτοῦ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 13ου αἰῶνος εἶχεν ἀποκτήσει τὸ σύμβολόν του εἰς τὸ μηχανικὸν ὥρολόγιον, ὑποχωροῦν ἀνεξαιρέτως ὅλα τὰ ἱστορικὰ φράγματα.

Πρωτεύουσαν θέσιν μεταξύ τῶν ἐμποδίων, τὰ ὅποια ὄρθωσε τὸ ἱστορικὸν πνεῦμα εἰς τὴν δέσμευσιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἔχει ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἰδέα τοῦ παραδειγματικοῦ κύρους τῆς φύσεως, ἡ «μίμησις». Τὸ μηχανήμα ὅμως, ὅπως τὸ ἀντελήφθη καὶ τὸ ἔθεσεν εἰς τὸ κέντρον τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἡ Εὐρώπη, οὔτε μιμεῖται¹² οὔτε ἀπλῶς συμπληρῶνει¹³ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν ἐξαναγκάζει νὰ μεταβάλη κατεύθυνσιν, ν' ἀνασυνθέσῃ τὰ στοιχεῖα τῆς καὶ νὰ παρουσιάσῃ τοὺς ὅρους πραγμάτων, τὰ ὅποια βασίζονται εἰς τὴν ἄρσιν τοῦ φυσικοῦ τῆς χαρακτῆρος. Διὰ τῶν μηχανημάτων σήμερον ἡ φύσις ἀκολουθεῖ μεταφυσικοὺς ρυθμούς, συντρίβεται καὶ ἀνακατασκευάζεται, παρουσιάζει τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς κεντρικόν τῆς γνώριμα. Εἰς τὴν μηχανὴν ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησε τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰδέαν τῆς μιμήσεως, τὸ πρότυπον μέγεθος ὄχι μόνον διὰ τὸν τρόπον συμπεριφορᾶς τῆς φύσεως, ὅ,τι σήμερον ἀναθεωρεῖται, ἀλλὰ τῶν ἰδικῶν του σκέψεων καὶ πράξεων καὶ ταυτοχρόνως τὸν ἀμείλικτον ἀνταγωνιστὴν τοῦ ἔργου του. Ὅπου εἰς τὸν συναγωνισμὸν τοῦ πρὸς τὴν μηχανὴν ἀποτυγχάνει, τῆς παραχωρεῖ τὴν θέσιν του. Πρὸ τοῦ ἐν τούτοις διαμορφώσῃ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ἡ μηχανὴ ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους νὰ βλέπουν τὸν κόσμον (Kepler), τὰ ζῶα (Καρτέσιος), τὸ κράτος (Hobbes) καὶ τὸν ἄνθρωπον (Lametrie) ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν τῆς γωνίας, δηλαδή ἀντιθέτως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς φύσεως. Ἡ μηχανὴ δὲν ὑποκατέστησε λοιπὸν ἀπλῶς τὸ φυσικὸν γεγονός, ἀλλ' ἐπιβάλλει ἐπίσης εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ συμμερίζεται τὴν ἀντίθεσιν τῆς πρὸς τὴν φύσιν. Ἀποτελεῖ διὰ τοῦτο μίαν μεταφυσικὴν ἀρχὴν πρὸς ἐρμηνείαν τῆς φύσεως καὶ κυρίως διὰ τὴν κατασκευὴν μιᾶς κοινωνίας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡ συμπεριφορὰ δὲν χρειάζεται ἐσωτερικὴν δικαιολογίαν, ἀρκεῖ νὰ προσαρμοσθῇ εἰς τὰς ἐνδείξεις τῶν μηχανημάτων καὶ τῆς «κρατικῆς μηχανῆς».

Διὰ τῆς ἀποσυνθέσεως τῆς φύσεως χάριν τῆς ἐνεργείας πρὸς ὅ,τι ἔπεται τοῦ «πολιτισμοῦ».

Ἡ νέα στάσις ἔναντι τῆς φύσεως κατέληξε διὰ τῆς μηχανῆς εἰς τὴν ὑποχώρησιν τῆς ξυλείας χάριν τοῦ ἀνθρακος. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀνθρακος εἰς τὴν Εὐρώπην τοῦ 18ου αἰῶνος ὄχι μόνον ὁροθετεῖ τὸν χῶρον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, ἀλλὰ συμβόλιζει γενικῶς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν στατικῶν διὰ τῶν δυναμικῶν ἀξιῶν, τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς οὐσίας πρὸς τὴν δύναμιν, ἐκ τῆς μονιμότητος πρὸς τὴν κίνησιν. Τὴν γῆν εἶχον ἀνασκάψει καὶ προηγουμένως οἱ διάφοροι λαοί, ὅ,τι ὅμως τοὺς ἐνδιέφερον, ἦτο ὁ πολύτιμος λίθος καὶ τὸ μέταλλον, ἡ εὑρεσις στοιχείων, τὰ ὅποια διατηροῦν ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν ἐπεμβάσεων τὴν ἐσωτερικὴν των σύνθεσιν. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ James Watt διεπίστωσε τὴν ἰσχὺν τοῦ ἀτμοῦ, τὸ ἀνθρακωρυχεῖον ἦτο ἡ λογικὴ συνέπεια. Οἱ ἄνθρωποι εἰσέρχονται ὁμοίως σήμερον εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ μετατρέψουν τὴν γνῶσιν εἰς ἐνέργειαν. Δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει δηλαδή οὔτε ἡ λάμψις

τοῦ κοσμήματος οὔτε ἡ αἰχμή τοῦ ἀκοντίου, ἀλλ' ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ καταστροφή τοῦ ἀνθρακος συμβάλλει εἰς τὴν ὑπερνίκησιν τῶν ἀποστάσεων, ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ὕλη μετατρέπεται εἰς ἠλεκτρισμόν, διὰ τὰ ὑπάρξουν τρόποι ἐργασίας πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς καὶ ταυτοχρόνως πράξεις, αἱ ὁποῖαι, ἐπειδὴ εἶναι τεχνικῶς δυναταί, ἐπειδὴ ἀντικαθιστοῦν καὶ πολλαπλασιάζουν τὸν ἄνθρωπον, ὑποτίθεται ὅτι δικαιολογοῦν τὴν ὑπαρξίν του.

Μόλις πρὸ δύο αἰώνων ἡ ξυλεία, ἡ πρώτη πηγή τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου («Ἔυλον τοῦ εἰδέναι γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ»¹⁴) καὶ ἀσφαλῶς ἡ βάση τοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ὁποῖος προηγήθη τῆς λιθίνης ἐποχῆς καὶ ἔκτοτε τὸ κεντρικὸν στοιχεῖον ὄλων τῶν τεχνικῶν κατασκευῶν, παρεχώρησε τὴν θέσιν της εἰς τὴν ἀπολιθωμένην μορφήν της, τὸν γαιάνθρακα. Ἀλλὰ προτοῦ ὁ ἀτμὸς ὡς μορφή ἐνεργείας ἀναπτυχθῆ καὶ μάλιστα ἐν γνώσει τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ ἀποθέματα τοῦ ἀνθρακος εἶναι πρακτικῶς ἀνεξάντλητα — τὰ σήμερον μόνον ἐνεργὰ ἀνθρακωρυχεῖα εἰς τὴν Εὐρώπην ἀρκοῦν διὰ τὰς ἀνάγκας 500 ἐτῶν ἐτῶν, εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ τὴν Ἀσίαν διὰ 3.000 καὶ εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν δι' ἀκόμη περισσότερα ἔτη, χωρὶς νὰ ὑπολογισθοῦν αἱ γιγαντιαῖαι δυνατότητες τῆς Σιδηρίας ἢ τῆς Ἀλάσκας — ἐμφανίζεται εἰς τὴν σκηνὴν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας ὁ ἠλεκτρισμός. Πρὶν ἡ νέα αὐτὴ δύναμις ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τῆς γῆς ὡς κίνησις, φωτισμός, τηλεπικοινωνία, θερμότης ἢ ψύξις, εἰσέρχονται εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον τὰ ὀρυκτέλαια. Μεταξὺ 1900 καὶ 1950 ἡ παγκόσμιος κατανάλωσις διπλασιάζεται 26 φορές. Τὸ ἔτος 1955 ἡ παραγωγή τῶν χωρῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἔτος 1945 εἶναι 58 φορές μεγαλυτέρα. Ἀπὸ τοῦ 1950 μέχρι τοῦ 1960 ἡ παγκόσμιος παραγωγή διπλασιάζεται καὶ πάλιν. Ἐν τῇ μεταξὺ ἤρχισεν ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν ὀρυκτούχων ἀερίων, ἀφθόνων εἰς τὴν Εὐρώπην (εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βιέννης παρήχθησαν τὸ ἔτος 1959 1100 ἑκατομμύρια κυβικὰ μέτρα, 35% περισσότερα τοῦ προηγουμένου ἔτους¹⁵), διὰ νὰ περιορίσουν τὴν χρῆσιν τῶν γαιανθράκων καὶ ν' ἀποτελέσουν τὴν μεγάλην ὑπόσχεσιν τῆς χημικῆς βιομηχανίας. Ὅτι εὐρισκόμεθα σήμερον ἐν ὄψει γενικῆς χρήσεως τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας καὶ ὅτι τὸ ἠλιακὸν φῶς ἀναμένει τὴν μετατροπὴν του εἰς τεχνικὴν δύναμιν, εἶναι παγκοσμίως γνωστὸν. Ὅτι ὁμοίως ἡ γνώσις αὐτὴ σημαίνει μίαν συστηματικὴν διάλυσιν τοῦ ἐνὸς μετὰ τὸν ἄλλον τῶν τομέων τῆς φύσεως, οὕτως ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπάρχη ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας τοῦ προσφέρει ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ φυσικοῦ του περιβάλλοντος, εἶναι τὸ νέον γεγονός τῆς ἱστορίας.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μας ὁ ἄνθρωπος δὲν σχετίζεται πρὸς τὴν φύσιν, παρὰ μόνον ὅταν πρόκειται νὰ τῆς ἀφαιρέσῃ τὸν φυσικὸν της χαρακτήρα. Τοῦτο δὲν συμβαίνει μόνον χάριν τῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἐπίσης χάριν τῆς κατασκευῆς πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν γνωρίσματα ἀγνωστα εἰς τὴν φύσιν. Ὅτιδῆποτε ἐνδιαφέρει καὶ ἀποτελεῖ τὸν τεχνικὸν κόσμον, ἔχει μεταφυσικὸν χαρακτήρα.

Εἰς τὴν συμβίωσίν του ὁμοῦ πρὸς τὴν φύσιν ὁ ἄνθρωπος ἐδημιούργησε τὸ πνευματικὸν του περιεχόμενον. Ἡ γλῶσσα τοῦ τεχνικοῦ ἀνθρώπου εἶναι βασικῶς ἡ γλῶσσα τοῦ φυσικοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο μὲ τὸ πνευματικὸν ὄργανον τῆς παραδόσεως ὁ τεχνικὸς ἄνθρωπος, ἀντὶ νὰ ἐννοήσῃ, παρερμηνεύει τὴν σημερινὴν πραγματικότητα. Ἡ θρησκευτικὴ του πίστις, τὰ πατριωτικὰ του αἰσθήματα, τὰ ἥθη καὶ ἡ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου ἔχουν ἐπίσης τὴν καταγωγὴν των εἰς τὴν ἀντιπαράθεσιν τῶν πατέρων του πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον. Ἄν λοιπὸν σήμερον παρέρχεται ὁ αἰὼν τῆς φύσεως, παρέρχεται ἐπίσης καὶ ὁ,τι ὀνομάζεται «πολιτισμός».

Κατὰ περίεργον συγκυρίαν τὸ πρᾶγμα παρουσιάζεται ἀπροκαλύπτως εἰς τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται πολιτισμὸν τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς. Εἰς τὴν λατινικὴν καὶ τὰς νεωρρωμανικὰς γλώσσας, τὴν γερμανικὴν καὶ τὰ ἐξ ἐκείνης προελθόντα ἰδιώματα ἡ λέξις «πολιτισμός», τὴν ὁποίαν ὠρισμένοι μεταγράφουν εὐχαρίστως καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, σημαίνει ἐπεξεργασίαν τῆς γῆς διὰ τοῦ ἀρότρου. Cultura εἶναι ἡ ὀνομασία τοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον ἐνεφανίσθη εἰς τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν καὶ λήγει σήμερον*. Ὅ,τι εἶχε σχέσιν πρὸς

* Τὸ φαινόμενον ἀπεδόθη εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν διὰ τοῦ ἀδοκίμου ἔρου «πολιτισμός», ὁ ὁποῖος εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐδήλωσε τὴν ἀσχολίαν πρὸς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Πρῶτος ἠμλεῖ περὶ πολιτισμοῦ ὁ Διογένης Λαέρτιος, διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν πολιτικὴν ἀδιαφορίαν τοῦ Ἀρκεσίλαου («Τὸ πᾶν διέτριβεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τὸν πολιτισμὸν ἐκτοπίζων»¹⁶). Ἀργότερον ὁ ἄρτος παρηκολούθησε τὴν ἐσωτερικὴν περιπέτειαν τῶν νεολατινικῶν συνωνύμων, τὰ ὁποῖα μετεπήδησαν ἀπὸ τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος καὶ γενικῶς σήμερον χαρακτηρίζουν τὸ σύνολον τῶν γνωρισμάτων ἐνὸς πνευματικοῦ κλίματος. Ἡ ἑλληνικὴ λοιπὸν λέξις διὰ τὸν «πολιτισμὸν» παρουσιάζει μίαν κατάστασιν πραγμάτων ἀσχετον πρὸς τὴν γλωσσικὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν τῆς ἀρχῆν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἀνήκει εἰς τοὺς ὄρους, οἱ ὁποῖοι παρῶδον τὴν καταγωγὴν των, ὅπως ἡ σημερινὴ «λειτουργία», τὴν ὁποίαν κάποτε συνέθεσαν ὁ «λαὸς» καὶ τὸ «ἔργον», πρὸς δήλωσιν τῆς κινήσεως μηχανικῶν συσκευῶν.

Μία νεωτέρα ἑλληνικὴ λέξις, ἡ ὁποία σημαίνει τὸν τρόπον τῆς δραστηριότητος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ὁμοθυμαδὸν σήμερον πιστεύεται, ὅτι ἐξαρτᾶται τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους, ἡ «βιομηχανία», ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴν πραγματικότητα, κεντρικὸν γνώρισμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἐκμηχάνευσις τοῦ βίου. Ὅτε ὁ ἀγρός, ὅτε τὰ ζῶα, ὅτε ἡ πολιτικὴ μόνον εἶναι ἡ βάσις τῆς σημερινῆς ζωῆς, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ τρόπος, ἰδιὰ τοῦ ὁποῖου ἡ ἀγροτικὴ ζωὴ ἀποχωρεῖ ἐκ τοῦ κέντρου τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τῆς μεταβολῆς τῆς πατροπαραδότου μορφῆς τῆς καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ πολιτικὴ στηρίζει ὅλην τῆς τὴν ἐλπίδα καὶ ἀφοσιώνει τὴν ἐπιδεξιότητά της, διὰ νὰ ἐφαρμοσθῶν ἀπροσκόπτως τὰ ἐσωτερικὰ του αἰτήματα. Διὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν, ἰδίως ὁμοῦ διὰ τοὺς ἐρχομένους ἢ βιομηχανία, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν τὸ ἔργον τῆς ἐξασκουλῆσθῃ ἢ ὄχι νὰ συμβολίζεται ὑπὸ τοῦ ἔρου «πολιτισμός», ἐκφράζει τὴν διάδοχον φάσιν τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν, μίαν ἐποχὴν, ἡ ὁποία δὲν στηρίζεται εἰς ὁ,τι προσφέρεται φυσικῶς διὰ τῆς καταλλήλου ἐπεμβάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' εἰς ὁ,τι διὰ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῆς εἶναι δυνατόν νὰ μεταβάλῃ τὴν φυσικὴν του παρουσίαν.

τὴν γῆν, ὅ,τι συνέτεινεν εἰς τὴν βλάστησιν διὰ τὴν τροφήν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων, ἦτο πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος ἄξιον τιμῆς καὶ εὐλαβείας. Ὅ,τι ἀντιθέτως ἦτο ἄσχετον τῆς καλλιέργειας, τοῦ «καλοῦ ἔργου» κατ' ἐξοχήν, ἀνήκεν εἰς τὰς ἀρνητικὰς δυνάμεις τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐφ' ὅσον τὰ 99% τῶν ἀνθρώπων ἠσχολοῦντο μὲ τὴν βλάστησιν τῆς γῆς ἢ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἐτρέφοντο ἐκ τῆς βλαστῆσεως αὐτῆς, ὁ πολιτισμὸς ἦτο τὸ ὕλικόν καὶ τὸ πνευματικόν θεμέλιον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἐὰν σήμερον τὸ θεμέλιον αὐτὸ μεταβάλλεται, δὲν εἶναι περίεργον, διατί ὁ «πολιτισμὸς» εἶναι μίᾳ συνεχῶς σπανιωτέρα μορφή ἐσωτερικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ἡ ἔννοιά του τείνει νὰ συμπέσῃ πρὸς τοὺς ὅρους τῆς τεχνικῆς ἀνάσεως.

Τὰ μετὰ τὴν φύσιν τῆς συγχρόνου ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης.

Τὸ σύνθημα διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐδόθη, ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Διὰ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον μεθοδικῆς ἐρεύνης, ὁ κόσμος ἔπρεπε νὰ χάσῃ τὸν «φυσικόν» του χαρακτήρα. Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Goethe εἶχε διατηρηθῆ ἡ ἀρχαία μορφολογικὴ πεποίθησις, ὅτι ὀπισθεν τῶν φυσικῶν φαινομένων δὲν κρύπτονται ἀπρόσιτα εἰς τὴν αἴσθησιν γεγονότα. Ἐπομένως δὲν ὑπῆρχε λόγος ἀναζητήσεως ἐντὸς τῆς ὕλης ἀοράτων πραγμάτων, ἐφ' ὅσον τὰ φαινόμενα εἰς τὴν ἰδιαιτέραν των ἐμφάνισιν ἦσαν αἱ πραγματικαὶ μορφαὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἀκριδῶς ὅπως παρουσιάζοντο εἰς τὰς αἰσθήσεις ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς διανοίας. Βεβαίως ὁ Kant διέσπασε τὸν κόσμον εἰς φαινόμενα καὶ εἰς «καθ' ἑαυτὰ» ὄντα, ἔδωσεν ὁμοῦς διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ ἔκφρασιν εἰς μίαν ἤδη εἰς τὴν ἐποχὴν του διάχυτον ἀνησυχίαν, ὅτι ὁ φυσικὸς κόσμος βασικῶς εἶναι διάφορος τῆς ἀντιλήψεως. Τὴν προσπάθειαν τοῦ Goethe καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν νεοκαντιανῶν νὰ «σώσουν τὰ φαινόμενα» ἀρνούμενοι τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς ἰδιαιτέρου κόσμου ἀσκέτου πρὸς ἐκεῖνον, μετὰ τοῦ ὁποῖου ἡ αἴσθησις μᾶς συνδέει «φυσικῶς» καὶ τὸν ὁποῖον ἀναγνωρίζομεν ὡς «φύσιν», ἀνέτρεψεν ἀμειλίκτως διὰ τῆς τεχνικῆς δυνάμεως τῆς ἐρεύνης ἡ ἀτομικὴ φυσικὴ.

Ἡ τεχνικὴ ἔδωσεν εἰς τὴν φυσικὴν τὴν δυνατότητα νὰ θεβαιώσῃ μίαν παλαιὰν ὑπόψιν, ὅτι ὁ κόσμος συνίσταται ἐξ «ἀτόμων» καὶ κατὰ τοῦτο ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἡ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν εἶναι συμβατικὴ καὶ ὅτι μόνον ἡ κατάλυσις τῆς σχέσεως αὐτῆς, δηλαδὴ τῶν φαινομένων τοῦ φυσικοῦ κόσμου, ἐπιτρέπει μίαν πρόσβασιν εἰς τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Ἐν τούτοις ἡ πρόσβασις αὐτὴ δὲν εἶναι μίᾳ διόρθωσις τοῦ φυσικοῦ τρόπου ἀντιλήψεως τῆς πραγματικότητος, δὲν σημαίνει μὲ ἄλλους λόγους ἀποκατάστασιν τῶν φυσικῶν σχέσεων ἐπὶ ἄλλου ἐπιπέδου, ἀλλ' ἀρσιν τῆς φυσικῆς σχέσεως αὐτῆς καθ' ἑαυτήν. Σήμερον ἡ φυσικὴ ἐργάζεται εἰς ἓνα τομέα, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἡ «ἐμπειρία» εἶναι ἀδύνατος. Ταυτοχρόνως διὰ τῶν πειραματικῶν ἐπεμβάσεων τῆς ἐρεύνης ἡ φύσις με-

τατρέπεται εις μαθηματικὴν παράστασιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἀρχίζει τὴν τεχνικὴν τῆς θητείας, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως νὰ διατηρήσῃ τὸ μυστήριον τῆς πραγματικῆς τῆς οὐσίας καὶ νὰ προβληθῇ ὑπὸ μεταμφίεσιν. Τὸ φυσικὸν πόρισμα παρουσιάζει λοιπὸν μίαν μετα-φυσικὴν δυνατότητα, διὰ τὴν ὁποίαν τὸ τεχνικὸν ὄργανον καὶ ὄχι ἡ φυσικὴ ἀντίληψις φέρει τὴν εὐθύνην. Διὰ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἡ φύσις ἀποβάλλει σήμερον τὸν φυσικὸν τῆς χαρακτήρα. Δὲν εἶναι, ὅτι ὁ πολὺς κόσμος καὶ γενικῶς ἡ «ὕγιης αἰσθήσεις» θεωροῦν ὡς πραγματικότητα, ἀλλ' ἐν γεγονός ἐπέκεινα τῶν αἰσθήσεων καὶ κατὰ συνέπειαν ἀνεξάρτητον τῆς φύσεως, ὅπως τὴν ἀντιμετώπισεν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὴν προϊστορικὴν καὶ τὴν ἱστορικὴν του ἐξέλιξιν καὶ ὅπως τὴν παριστοῦν καὶ θὰ τὴν παρουσιάζουν τὰ αἰσθητήρια ὄργανα σήμερον καὶ εἰς τὸν ἐρχόμενον χρόνον. Διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης συντελεῖται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας μία συστηματικὴ ἐκκένωσις τῶν νοημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησαν τὰ γεγονότα καὶ τὰ πράγματα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συμβιώσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φύσιν.

Ἡ σημερινὴ πόλις καὶ ἡ μεταφυσικὴ ἐκπόρθησις τῆς ἐπαρχίας.

Ὁ φυσικὸς κόσμος ἀποσύρεται σήμερον ἐκ τοῦ κέντρου τῆς προσοχῆς. Παύει νὰ εἶναι ὁ πρωταγωνιστὴς τῆς ζωῆς, νὰ ἐμπνέῃ καὶ ν' ἀντανακλᾷ τὸ πνεῦμα καὶ ὅπου διατηρεῖ τὸ φυσικὸν του παράστημα, περιβάλλει τὸν ἄνθρωπον ἀνεπαισθήτως. Βεβαίως ἡ φύσις ἐξακολουθεῖ νὰ στηρίζῃ τὴν ζωὴν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν νὰ μεταβάλλῃ σύνθεσιν καὶ μορφήν. Τὰ τεχνικὰ ἔργα δημιουργοῦν διὰ τοῦτο ἓνα κόσμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ φυσικὴ σχέσις, ὅπου ἀκόμη ὑφίσταται, εἶναι ἐκπρόθεσμον παρελθόν. Ὁ χῶρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἡ τεχνικὴ ἀντικαθιστᾷ τὴν φύσιν, λέγεται «πόλις».

Διὰ τὸ κοινωνικὸν φαινόμενον τῆς πόλεως ἡ Ἑλλάς εἶχε δημιουργήσει ἀπαραμίλλα πρότυπα. Τὴν ἐξέλιξιν ὅμως τῆς πολιτικῆς ζωῆς διέκοψεν ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἱστορικοῦ κόσμου εἰς τὸν ἀγρόν, ὥστε ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Ρώμης ὁ εὐρωπαϊκὸς κόσμος ν' ἀποκτήσῃ καθαρῶς ἐπαρχιακὸν χαρακτήρα. Ἡ πόλις ἐμφανίζεται καὶ πάλιν εἰς τὴν ἱστορίαν, διότι ἀνατρέπεται αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὁ ἀγροτικὸς βίος. Εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἄνθρωποι ἔζησαν ἐν τούτοις ὡς πολῖται καὶ ὅταν ἀκόμη ἐξηρτήθησαν ἐκ τοῦ ἀγροῦ, διότι δὲν ἐκαλλιέργησαν μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸ προσωπικὸν πνεῦμα. Τὴν καλλιέργειαν αὐτὴν ὑπεστήριξεν, ἐκτὸς τοῦ χρυσοῦ τῆς Ἀνατολῆς, ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, ὥστε μετὰ τὴν κατάλυσίν του ἡ ἀπαιδευσίς νὰ συνεπιφέρῃ τὸ τέλος τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Τὰ «χωριά» εἶναι διὰ τοῦτο μία πραγματικότης μεταγενεστέρα τῆς Ἑλλάδος. Μέχρι πρὸ δύο σχεδὸν αἰῶνων ὁλόκληρος ὁ εὐρωπαϊκὸς χῶρος εἶναι διηρημένος εἰς ἀγροκτήματα καὶ ομάδας ἀγροκτημάτων. Ὅχι μόνον οἱ χωρικοὶ, ἀλλὰ καὶ οἱ διοικηταὶ τῆς γῆς, οἱ «εὐγενεῖς», διάγουν τὴν ζωὴν των εἰς τὸ ὑπαιθρον. Ὁ μεσαιωνικὸς πύργος ὑπῆρξεν ἡ ἀκρόπολις τοῦ ἀγροκτηματος.

Εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν αὐτὸν χαρακτήρα τῆς ζωῆς θέτει αὐτὴν τὴν φορὰν ὀριστικὸν τέλος ἢ βιομηχανία. Ἡ μηχανὴ ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν ἱστορικὴν ἐπάνοδον τῆς πόλεως.

Ἡ σημερινὴ πόλις δὲν ἔχει ὅμως τὸν ἀρχαῖον χαρακτήρα, δὲν εἶναι ὁ τόπος τῆς ἀναπτύξεως τοῦ προσωπικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὁ τόπος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσονται οἱ δεσμοὶ ἀνθρώπου καὶ μηχανῆς. Ἐντὸς τῆς συγχρόνου πόλεως συντελεῖται ἡ ἀντικατάστασις τῆς φύσεως διὰ τῆς τεχνικῆς. Οἱ σημερινοὶ πολῖται εἶναι διὰ τοῦτο οἱ πρῶτοι ἀνθρώποι τοῦ αἰῶνος, ὁ ὁποῖος διαδέχεται τὴν ἐποχὴν τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Βεβαίως ὑπάρχουν ἀκόμη ὄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι παραμένουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν καὶ ὑποτίθεται ὅτι ἐκπροσωποῦν τὴν φυσικὴν τάξιν, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἔπαυσαν νὰ ἐκτιμοῦν τὴν ζωὴν των, θεωροῦν τὴν παραμονὴν εἰς τὸ ὑπαιθρον ὡς κακοδαιμονίαν καὶ εἶναι πρόθυμοι, μόλις παρουσιασθῇ ἡ εὐκαιρία, νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς ἀγροὺς χάριν τοῦ ἐργοστασίου. Ἐὰν ἡ φύσις ἔπαυσε νὰ ἔχη τὴν προγεγεστέραν ἀξίαν της, ἐφ' ὅσον μετατίθεται ἡ βάση τῆς ζωῆς, οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνουν ἐκτὸς τῆς βάσεως αὐτῆς, φύλακες τοῦ ἀσημάντου. Ἡ ἀστυφιλία εἶναι λοιπὸν μίᾳ ἐσωτερικῇ συνέπειᾳ τῆς τεχνικῆς, ἡ φυγὴ πρὸς τὴν πόλιν ἢ μόνη διέξοδος δι' ὅσους δὲν θέλουν νὰ συμπαρασυρθοῦν εἰς τὸν καταποντισμὸν τῆς φύσεως. Οἱ ἀριθμοὶ παριστοῦν τὴν λιποταξίαν αὐτὴν ὡς ἐξῆς: Εἰς τὸ Βέλγιον, μίαν τῶν πρώτων βιομηχανικῶν χωρῶν, ἐπολιτογραφήθη τὸ ἔτος 1866 40,8% ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ ἔτος 1947 οἱ ἀγρόται ἀπετέλουν τὰ 14% τῶν Βέλγων. Ἐκ τῶν Ἀμερικανῶν ἠσυχολοῦντο περὶ τὸ 1870 52,7% μὲ τὴν ἀγροτικὴν ἐργασίαν. Τὸ ἔτος 1950 τὸ ἀγρόκτημα ἀπησχόλει 12,3% τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ¹⁷. Εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ ἔτος 1871 ἐντὸς πόλεων ἄνω τῶν 100.000 κατοίκων ἔζων μόνον 5%, ἐντὸς μικροτέρων ἀστικῶν κέντρων 19%, ἐντὸς πολυχῶν 13%, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων ἀνήρχοντο εἰς 63% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ¹⁸.

Τὰ πράγματα ἐν τούτοις δὲν μετεβλήθησαν, μόνον διότι οἱ ἄνθρωποι συρρέουν εἰς τὰς πόλεις, αἱ ὁποῖαι συνεχῶς ἐξογκοῦνται — τὸ ἔτος 1865 ὑπῆρχον εἰς τὸν κόσμον 5, τὸ ἔτος 1955 55 πόλεις ἄνω τοῦ ἐνὸς ἑκατομμυρίου· τὸ ἔτος 1800 οἱ κάτοικοι πόλεων ἄνω τῶν 20.000 ἀνθρώπων ἀπετέλουν τὰ 2,4, τὸ 1950 τὰ 20,9 τῆς ἀνθρωπότητος¹⁹ — ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐπαρχία χάνει ἔτι ἐπαρχία τὴν σημασίαν της. Αὐτὸ ἴσως δὲν εἶναι τόσον ἐμφανὲς εἰς χώρας, αἱ ὁποῖαι μόλις αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἐπιχειροῦν νὰ παρακολουθήσουν τὸν ρυθμὸν τῆς ἱστορίας, ἀλλ' εἶναι ἀδιάψευστος πραγματικότης ἐντὸς τῶν τεχνικῶς προηγμένων κρατῶν. Ὅχι μόνον ἡ διὰ συνεχῶς νεωτέρων μηχανημάτων διενεργουμένη γεωργικὴ καὶ κτηνοτροφικὴ ἐργασία ἔχει μικρὰν σχέσιν πρὸς τὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία εἰς πολλὰς περιοχὰς διετηρήθη ἀμετάβλητος ἀφ' ὅτου ἐνεφανίσθη τὸ ἄροτρον (4—5η χιλιετηρὶς π.Χ.) ἕως σήμερον, ἀλλὰ τὸν παραστατικὸν κόσμον τῆς ἐπαρχίας ἐκτοπίζουσιν ἐπὶ τόπου αἱ προβολαὶ τῆς

πόλεως. Διὰ τῶν ἐτοιμῶν ἐνδυμάτων, τῶν τεχνικῶν συσκευῶν, τῶν ἀποικιακῶν τροφίμων, τῶν φαρμακευτικῶν εἰδῶν, κυρίως ὁμοῦς διὰ τῆς ἐφημερίδος, τοῦ κινηματογράφου, τοῦ ραδιοφώνου καὶ τῆς τηλεοράσεως οἱ ἐπαρχιώται ζοῦν καὶ σκέπτονται ἀνεξαρτήτως τοῦ φυσικοῦ των περιβάλλοντος.

Μέσω τῆς πόλεως ἡ ἐπαρχία πολλαπλασιάζει τὴν παραγωγικὴν τῆς δυνατότητα. Ὁ αἰφνίδιος αὐτὸς πολλαπλασιασμός, ἀντὶ γ' αὐξήση, περιορίζει τὴν σημασίαν τῆς ἐπαρχίας. Μεταξὺ 1880 καὶ 1960 ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς Γερμανίας ἐμειώθη κατὰ τὸ 1/5, ἡ παραγωγή ὁμοῦς π.χ. εἰς σιτηρὰ ἠδὲξήθη κατὰ 200% καὶ εἰς γεώμηλα κατὰ 300%²⁰. Ἐνῶ οἱ ἀγρόται τῆς Εὐρώπης πρὸ περίπου 100 ἐτῶν ἦσαν 80%, σήμερον δὲν ὑπερβαίνουν συνολικῶς τὰ 20%. Ὅτι οἱ εἴκοσιν ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι τρέφουν σήμερον τετραπλασίους, ἐνῶ πρὸ ἐνὸς αἰῶνος οἱ τετραπλάσιοι ἔτρεφον ἐπὶ πλέον εἴκοσι, θὰ μειωθοῦν ἀκόμη περισσότερον καὶ οἱ ἐναπομένοντες σωματικῶς μόνον θὰ ζοῦν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία. Ἡ θεβαιότης ὁμοῦς αὐτὴ πρὸ παντὸς ἄλλου σημαίνει, ὅτι ὁ ἄνθρωπος σήμερον, εἴτε ζῆ ἐντὸς εἴτε εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς πόλεως, ἔπαυσε νὰ ὀφείλῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν του εἰς τὴν ἀντιπαράθεσιν του πρὸς τὴν φύσιν.

Ὁ ἄνθρωπος χωρὶς συγγενεῖς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος.

Ὅλοι οἱ προτεχνικοὶ πολιτισμοὶ ἀνεπτύχθησαν διὰ τοῦ διαλόγου τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ὀργανικὸν καὶ τὸν ὑπερβατικὸν κόσμον. Ἡ φύσις ἐνεσάρκωσε τὸ μυστήριον τῆς γεννήσεως, τοῦ θανάτου καὶ τοῦ Θεοῦ. Μεταξὺ φυτῶν, ζώων καὶ ὑπονοουμένων δυνάμεων ἴσχυσαν δεσμοὶ βιολογικῆς καὶ πνευματικῆς συγγενείας. Διὰ τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ ἐμβρίου καὶ τοῦ μυθικοῦ κόσμου ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν σήμερον ἀπομονοῦται. Ἡ ζωὴ τῆς πόλεως εἶναι κατὰ βάσιν μία ρήξις τῶν ἠθικῶν δεσμῶν, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος συνεδέθη πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὸ βάθος τοῦ κόσμου. Χωρὶς νὰ τὸ ἐπιβάλλουν νόμοι, ἄλλοτε ὁ ἀγρότης ἐθεώρει ὑποχρέωσιν του νὰ θρέψῃ τὸν σκύλον, ὁ ὁποῖος τὸν ὑπηρέτησε μέχρις οὗ ἐγέρασεν, ἐφ' ὅρου ζωῆς. Διὰ τὴν θεριστικὴν του μηχανήν, ἐὰν πάθῃ ἀνεπανόρθωτον βλάβην ἢ εὐρεθῆ εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἐνώπιον ἐνὸς νέου τύπου, θὰ φανῆ ἀμείλικτος. Καὶ τὴν ἰδίαν στάσιν θὰ τηρήσῃ ὁ τεχνικὸς ἄνθρωπος ἔναντι τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου, ὡς ἀτόμου ἢ ὡς λαοῦ, ἐὰν ἐκεῖνος διὰ τῆς παρουσίας του τὸν ἐμποδίσῃ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τεχνικῶς δυνατῶν σχεδίων. Ὅσοι πάλιν ἐγκαταλείπουν τὴν ἐπαρχίαν, ἐγκαταλείπουν καὶ τοὺς ὑπερφυσικοὺς τῆς κατοίκους. Οὔτε κακοποιὰ οὔτε ἀγαθὰ στοιχεῖα ἀντέχουν εἰς τὸν θόρυβον τῆς μεσημβρινῆς συγκοινωνίας ἢ τὸν νυκτερινὸν ἠλεκτροφωτισμὸν τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ἐξ ἄλλου ὁ χάλυψ ἀντικαταστήσῃ τὴν παλαιὰν γέφυραν, ὁ ἐξορκισμὸς τοῦ πνεύματος ἢ ἡ ἐπίκλησίς του χάνει τὸ λειτουργικὸν τῆς νόημα.

Οἱ δεσμοὶ τῆς συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον δια-

κόπτονται σήμερον θεωρητικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἐκλαϊκευομένης ἐπιστήμης. Τὸ φυσικὸν γεγονός, ἢ καταστροφή ἢ τὸ εὐτύχημα, παύει νὰ εἶναι ἔνδειξις τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει ὁ ὑπερφυσικὸς κόσμος εἰς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου καὶ γίνεται τρόπος παρουσιάσεως ἀπροσώπων «φυσικῶν νόμων». Τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς ἀποκτοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν «ἀντικειμενικὴν» των ἔκφρασιν, δηλαδή ὁ ἄνθρωπος ἔναντι τοῦ κόσμου καθίσταται ἀδιάφορος. Ἡ θεωρητικὴ αὐτὴ ἀπομόνωσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ παράλληλον γεγονὸς τῶν πρακτικῶν του συνδέσμων πρὸς τὸν κόσμον τῶν ἀψύχων. Ζῶντες ὀργανισμοὶ ἐξακολουθοῦν βεβαίως νὰ ἔχουν ἀξίαν διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ σχέσις του ὁμοῦ πρὸς ἐκείνους ἀποβάλλει τὸν προσωπικὸν της χαρακτήρα, συντελεῖται ὑπὸ τῆς «ἐπιχειρήσεως» ἢ τῆς μηχανῆς καὶ ὑπάγεται εἰς τοὺς τρόπους, διὰ τῶν ὁποίων γενικῶς ἀντιμετωπίζονται νεκρὰ ἀντικείμενα. Τὸν αἰῶνα τῆς φύσεως, ἢ ὁποία ἐπέβαλλε τὰ αἰτήματά της εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀντικαθιστᾷ σήμερον ὁ αἰὼν τῆς ὕλης, τῆς ὁποίας τὰ γνωρίσματα καθορίζονται ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ὕλη οὔτε γεννᾶται οὔτε ἀποθνήσκει καὶ ἐφ' ὅσον δὲν κυοφορεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἐφαρμόζει ἀναντιρρήτως τὴν τεχνικὴν πρόθεσιν, προσφέρεται, διὰ νὰ δημιουργῇ ὁ ἄνθρωπος ὁρατὰς ἀποδείξεις τῆς ἀνεξαρτησίας του ἐκ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ὑπερφυσικῶν διαθέσεων. Ἡ ἐπίδοσις τῶν σχέσεων πρὸς τὴν νεκρὰν ὕλην συμβαδίζει διὰ τοῦτο πρὸς τὴν ἐπίδοσιν τῆς αὐτοπεποιθήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ τεχνικὸς κόσμος δημιουργεῖ τὴν ἀντίθεσιν τῆς ταπεινώσεως, τὴν ὁποίαν ἐπιβάλλει ἢ συναίσθησις τῶν ὀρίων τῆς ἀνθρωπίνης δυνατότητος*. Ὅτι ἡ τεχνικὴ ὑπέρβασις τῶν φυσικῶν ὀρίων τοῦ ἀνθρώπου δημιουργεῖ δεσμὰ πνευματικῆς φύσεως, ὥστε ἡ ἐξάρτησις τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὧν δὲν προβλέπει καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποτρέψῃ νὰ μετατίθεται ἐπὶ ἱστορικῆς βάσεως, εἶναι μίᾳ ἐπίγνωσις, ἢ ὁποία, ὡς ἄθλημα μελλούσης φιλοσοφίας, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ τὴν προὑπόθεσιν τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος. Πρὸς τὸ παρὸν ὁμοῦ ἡ ἱστορία ἐγκαινιάζει τὸν αἰῶνα τῆς αὐταρκειᾶς τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἐνδὸς κράτους ἀνοργάνων ὕλων προκαθοριζομένων ἰδιοτήτων.

Εἰς τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν ἔδωσε κατὰ εἰρωνικὸν τρόπον ἀποφασιστικὴν ὄθησιν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βιομηχανικῆς ἐποχῆς ὁ ὀργανικὸς κόσμος. Εἰς τὸν αἰῶνα τῆς μηχανῆς ἡ ἱστορία εἰσῆλθε διὰ τοῦ ἀνθρακωρυχείου. Ὁ ἀνθραξ ἐξηνάγκασε τὸ ὕδωρ νὰ κινήσῃ τὸν σίδηρον. Οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν ἐπὶ τοῦ ἀνθρακος ἀναλαμβάνουν νὰ χειραγωγήσουν τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν νέαν κατεύθυνσιν τῆς μέσῃ τῆς συνθετικῆς ὕλης. Μηχανικὰ τμήματα, φαρμακευτικὰ

* Προβλ. τὰς διαφημίσεις τῆς Spacecraft Industrie εἰς τὴν Ἀμερικὴν: «Ζητοῦμεν οὐρανοὺς διὰ τὸ τελευταῖον ὄριον τοῦ ἀνθρώπου!». «—Ποῦ εὐρίσκονται τὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως; Βοήθησέ μας νὰ διασφήξωμεν αὐτὰ τὰ ὄρια!»²¹.

προϊόντα, βιομηχανικά έλαια, οικιακά σκεύη, μέσα συντηρήσεως, χρωστικά και θρεπτικά ουσία, λιπάσματα, άρώματα και καλώδια όροθετούν δια της μεταφυσικής των συνθέσεως και ύψους την δδόν του ιστορικού κόσμου. Τοῦτο σημαίνει, ότι ή ιστορία συνεδέθη πρὸς ὄσους ἐπεχείρησαν νά συνδεθοῦν ὀργανικῶς πρὸς τὸν ἀνόργανον κόσμον. Ὅσοι ἀντιθέτως ἐξακολουθοῦν νά σχετίζονται πρὸς τὸν ἐνόργανον κόσμον, κινδυνεύουν νά χάσουν τὴν ἐπαφήν των πρὸς τὴν ἱστορίαν. Ἐκ τῶν ὑστέρων προσπαθοῦν νά προλάβουν τοὺς ἐποχουμένους ἐπὶ τῶν ἀψύχων δανειζόμενοι τὴν ἀνόργανον δύναμιν. Ὅ,τι ὁμως καθιστᾷ τὴν καταδίωξιν προβληματικήν, εἶναι ὅτι τὸ δάνειον δὲν εἶναι δυνατόν νά ἐξοφληθῆ δια της ἀξίας τῶν ἐνοργάνων. Τὰ ροδάκινα δὲν ἀντισταθμίζουν αὐτοκίνητα οὔτε τὰ λεμόνια ραδιόφωνα. Ἡ μόνη ἐλπίς τῶν πιστῶν τῆς φύσεως εἶναι ἡ μαθητεία εἰς τὴν σχολὴν τῆς τεχνικῆς ὕλης. Προπορευόμενοι καὶ ἀκολουθοῦντες ἐξαρτῶνται οἱ σημερινοὶ ἄνθρωποι συνεχῶς περισσότερο ἐξ ὄσων στεροῦνται ζωῆς εἴτε ἐξ ὄσων ἀπουσιάζουν ἐκ τῆς φύσεως. 50% ὄλων τῶν ἐργατῶν τοῦ τεχνικοῦ κόσμου ἀσχολοῦνται ἐπὶ τοῦ παρόντος μὲ ὕλας, αἱ ὁποῖαι πρὸ 50 ἐτῶν ἦσαν ἀγνωστοί, ἐνῶ τὸ ἔτος 1975 οἱ μισοὶ ἐργάται τῆς γῆς θά κερδίζουν τὴν ζωὴν των ἐπεξεργαζόμενοι ὕλικά, τὰ ὁποῖα σήμερον δὲν ὑπάρχουν²². Ἡ ἱστορία δημιουργεῖ τεχνικῶς νέους βιολογικοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς δια τοῦ ἐξαναγκασμοῦ τῆς φύσεως νά συμβάλῃ εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῆς φυσικῆς τῆς συστάσεως. Ἄν ὁμως ὁ ἄνθρωπος χρειάζεται σήμερον τὴν ὕλην, δια νά μεταβάλῃ τὴν σύνθεσιν τῆς καὶ νά ζῆσῃ δια τῆς μεταβολῆς αὐτῆς, ἐὰν σήμερον ζῆ ἐκ τῆς πνευματικῆς μετουσιώσεως τῆς φύσεως, ὅπως τὸ ἐπεχείρησεν ἄλλοτε δια τῆς θρησκευτικῆς του ἀσκήσεως. ἐγκαθίσταται ἐντὸς ἐνὸς κόσμου, τὰ μεταφυσικὰ προβλήματα τοῦ ὁποῖου ἐπέχουν τὴν θέσιν τῶν τέως φυσικῶν του προβλημάτων.

Ἐναντι τῆς Κρίνας πρὸ τοῦ τεχνικοῦ της προσηλυτισμοῦ.

Ὅσοι θεωροῦν τὴν σύγχρονον τεχνικὴν ἀπλὴν συνέχειαν τῆς τεχνικῆς ἐπιδεξιότητος τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τὴν παρακολουθοῦμεν κατὰ μῆκος τῶν πολιτισμῶν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν εὐρημάτων καὶ ἐξῆς, παραβλέπουν τὴν μεγαλυτέραν τομὴν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν κόσμον. Ὅ,τι συνέτριψε τὸν πνευματικὸν χαρακτήρα τῆς φύσεως καὶ σήμερον ἀναθεωρεῖ τὴν σύστασιν τῆς καὶ ἀνασκευάζει τὰ ἰδρύματα τοῦ πνεύματος, ὅπου καὶ ὅπως παρουσιάσθησαν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ πλανήτου, εἶναι ἱστορικὴ ἀκολουθία τῶν συγκεκριμένων συνθηκῶν τῆς πνευματικῆς ἱστορίας τῆς Δύσεως. Δια τοῦτο τεχνικαὶ ἐπὶ παραδείγματι δυνατότητες καὶ ἐφευρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐνεφανίσθησαν ἐντὸς ἄλλων πολιτιστικῶν κλιμάτων, δὲν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος, ὅπως τοῦτο συνέβη, ἀφ' ὅτου εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ πυρίτις, ὁ χάρτης, ἡ τυπογραφία, ἡ μέταξα, ἡ πυξίς, ἡ πορσελάνη ὑπῆρχον ἤδη εἰς τὴν Κίναν, προτοῦ ἀρχίσουν τὴν εὐρωπαϊκὴν των

σταδιοδρομίας. Είς τὴν ἄνω Ἀνατολήν τοὺς ἀνθρώπους ἐνέπνευσε ὁμοῦς ἄλλο πνεῦμα καὶ ἡ φύσις παρέμεινε μέχρι τῆς πολιτικῆς εἰσαγωγῆς τῶν τεχνικῶν ἔργων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀνησυχίας ὁ φορεὺς τοῦ ὑπερβατικοῦ. Ἡ τεχνικὴ ἐφεύρεσις ὑπῆρξεν εἰς τὴν Κίναν παιδιὰ τῆς ἀριστοκρατίας, ἀπλή δυνατότης εὐπρεπισμοῦ καὶ διασκεδάσεως. Τὰ ἐκ πορσελάνης ἀνθοδοχεῖα καὶ τὰ κινητὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα ὑπηρετοῦν τὴν καλαισθησίαν. Διὰ τῆς πυρίτιδος δὲν διεξάγεται πόλεμος, ἀλλὰ κατασκευάζονται πυροτεχνήματα. Ὅπου ἡ ἐφεύρεσις τείνει νὰ προσλάβῃ πρακτικὸν χαρακτήρα, ἰδίως δταν ἀπειλῆ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν ζωὴν μίαν μηχανικὴν διαρρύθμισιν, συγκρούεται πρὸς τὸ ὑπέρτατον πνεῦμα, τὸ Ταό, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ τὴν ἀπλότητα.

Τὸ μηχανήμα ἐτρομοκράτησε τὸν ἄνθρωπον τῆς Κίνας καὶ τὸν κατέστησεν ἐπιφυλακτικὸν ἐναντι τῶν ὀφελημάτων, διὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὴν γῆν ἢ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ χάσῃ διὰ τῆς ὑπεροφίας τὴν ἀγιότητα τῆς μυστικῆς ἐπαφῆς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου. Τὴν στάσιν αὐτὴν εἰκονογραφεῖ μὲ πολλὴν εὐφράδειαν ὁ μῦθος τοῦ Chuang - Tzu: Μαθητῆς τοῦ Κομοφουκίου ὁ Tzu - kung περιοδεύει τὴν ἐπαρχίαν Chin, ὁπότε συναντᾷ ἓνα ἡλικιωμένον κηπουρὸν, ὁ ὁποῖος εἶχε σκάψει σκαλοπάτια εἰς τὸ πηγάδι του, κατέβαινε καὶ ἐγέμιζε τὸν κουβάν του, ἀνέβαινε καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ἐπότιζε τὸν κῆπον του. Εἰς τὴν παρατήρησιν τοῦ Tzu - kung, ὅτι ὑπάρχουν εὐκολοὶ καὶ ἀποτελεσματικοὶ τρόποι ἀρδεύσεως, τὸ «μαγγανοπήγαδο» λόγου χάριν, «ἀγανάκτησις ἐσκίασε τὸ πρόσωπον τοῦ κηπουροῦ. Ἐγέλασε περιφρονητικὰ καὶ εἶπε: Ὅχι μίαν φοράν καὶ δύο μ' ἐδίδαξεν ὁ δάσκαλός μου ὅτι, ὅπου ὑπάρχουν μηχανικὰ ἔργα, εἶναι καὶ ἡ χρῆσις μηχανικὴ καὶ ὅπου ἡ χρῆσις εἶναι μηχανικὴ, γίνεται μηχανικὴ καὶ ἡ καρδιά. Ὅσοι ὁμοῦς ἔχουν εἰς τὸ στήθος των μηχανικὴν καρδιάν, σπιλώνουν τὴν ἀρχικὴν καθαρότητα τῆς φύσεώς των· ὅσοι σπιλώνουν τὴν ἀρχικὴν καθαρότητα τῆς φύσεώς των, ταρασσούν τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς των καὶ εἰς ὅσους ταρασσούν τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς των εἶναι ἀδύνατον νὰ μείνῃ τὸ Ταό»²³.

Ἡ ἄρνησις τῆς δυναμικῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὸν κόσμον ἦτο εἰς τὴν Κίναν ἔκφρασις ἐνὸς πνεύματος, τὸ ὁποῖον ὤρισεν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς τὴν ἀπάθειαν. («Ὅταν τὰ πάθη σβύσουν/ πού φωλιάζουν στοῦ ἀνθρώπου τὴν ψυχὴ/ γίνεται ὁ θνητὸς ἀθάνατος/ γιὰτὶ κερδίζει τὸ Βραχμάν»²⁴). Διὰ τὴν ἡσυχαστικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ἰδεώδες δὲν ἦτο ἡ πρᾶξις, ἀλλὰ σύμβολον ὁ ὕπνος: «Ἀφῆσέ με, φίλτατε, νὰ σοῦ ἐξηγήσω τὴν κατάστασιν τοῦ ὕπνου. Ὅταν λέγουν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος κοιμᾶται, τότε κατώρθωσε νὰ ἐνωθῆ, φίλτατε, μὲ τὸ Ὄν. Ἐφθασεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, σημαίνει ἡ ἔκφρασις «κοιμᾶται»²⁵. Ἡ Κίνα λοιπὸν, ἡ ὁποία ἐδημιούργησεν ἐκ λόγων πολιτικῆς ἀσφαλείας τὸ ποσοτικῶς μεγαλύτερον ἔργον τοῦ κόσμου, τὸ «σινικὸν τείχος» (μῆκους 10.000 λι = 2.450 χλμ., ὕψους 12 μ. καὶ πλάτους βάσεως 8 μ.), δὲν διέθετε τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις, διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὴν τεχνικὴν, τὴν ὁποῖαν σήμερον διὰ τοῦ Κοι.

μουνισμού δανείζεται εκ τῆς Εὐρώπης. Μόνον εἰς τὴν ἡπειρον αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος εἶδε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ὕλης καὶ ὄχι τοῦ πνεύματος, ἀπέκλεισεν ἐκ τῆς φύσεως τὸν Θεόν, τὴν κατέστησεν ἀντικείμενον, ἀνυπεράσπιστον πρᾶγμα, ἐθεώρησεν ὡς σκοπὸν τῆς ζωῆς του νὰ τὴν ὑποτάξῃ χάριν τῆς δυνάμεως, προηγουμένως ὁμως ἐτοποθετήθη ἀπέναντί της καὶ τελικῶς, ἀντὶ νὰ μείνῃ ὑπὸ τὸ βλέμμα της, τὴν ἔθεσεν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασίν του. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀντιστροφῆς αὐτῆς συνέβη πολὺ ἔνωρίς, ὅταν διὰ πρώτην φοράν παρενεβλήθησαν μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου δύο καθαρῶς εὐρωπαϊκαὶ ἐφευρέσεις, τὸ ὠρολόγιον καὶ οἱ φακοὶ τῆς πρεσβυωπίας.

Ἀρχικῶς κινούμενος διὰ τοῦ βάρους μιᾶς πέτρας καὶ ἐν συνεχείᾳ δι' ἐλατηρίων, ὁ ὠροδείκτης ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον νὰ ρυθμίσῃ τὸν καθημερινὸν του βίον ἀνεξαρτήτως τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους, δηλαδὴ νὰ θεσπίσῃ ὥρας τοῦ ἰδίου μήκους. Μέχρι τότε ἡ διάρκεια τῶν ὡρῶν ἦτο ἀνάλογος τῆς ἡμέρας, ἡ ὁποία εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ἦτο διηρημένη ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἐξῆς εἰς 12 τμήματα, ὥστε ἡ ὥρα τοῦ θέρους νὰ εἶναι μεγαλυτέρα τῆς ὥρας τοῦ χειμῶνος. Ἀπὸ τῆς ἐμφάνισεως τοῦ ὠρολογίου ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ μίαν χρονικὴν τάξιν ἀνεξάρτητον τοῦ ἐποχικοῦ ρυθμοῦ τῆς διαρκείας καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιβάλλει διὰ πρώτην φοράν τὸν τεχνικὸν ρυθμὸν ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ χρόνου. Διὰ τῶν φακῶν ἐξ ἄλλου δὲν ἐπιτρέπεται μόνον εἰς τοὺς ἠλικιωμένους νὰ διατηρήσουν ἐναντίον τῆς φυσικῆς κάμψεως τῆς δράσεως τὴν δυνατότητα τῆς μελέτης καὶ τῆς γραφῆς ἐφ' ὄρου ζωῆς, ἀλλὰ παρεντίθεται μεταξὺ φύσεως καὶ ἀνθρώπου μία μεταφυσικὴ πραγματικότης, ἡ ὁποία ἔκτοτε εἰς ἀναριθμήτους μορφὰς ἔμελλε νὰ διαχωρίσῃ παρατηρητὴν καὶ παρατηρούμενον, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν φύσιν. Ἡ ἔμπρακτος αὐτὴ ἀπόστασις, ἡ ὁποία μόλις σήμερον εἰσῆλθεν εἰς μεθοδικὴν κρίσιν, ὠδήγησε τὸν εὐρωπαῖον ἐρευνητὴν νὰ διαστείλῃ τὴν μέθοδόν του ἐκ τῆς φυσικῆς πραγματικότητος, νὰ ὀρίσῃ τοὺς ὄρους τοῦ πειράματος καὶ εἰς τὸ τέλος νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς τὴν διαπίστωσιν, ἀλλὰ νὰ γνωρίζῃ, ὅ,τι εἶναι εἰς θέσιν νὰ προκαλέσῃ — ὄχι μόνον νὰ περιγράψῃ τὴν φύσιν χάριν τῆς γνώσεως, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀνασυνθέτῃ χάριν τοῦ τεχνικοῦ ἔργου.

Τὴν πρώτην συνείδησιν τῆς τεχνικῆς στάσεως ἐναντι τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἐπέτυχεν ὁ Φραγκίσκος Βάκων (+ 1626) εἰς τὸ ἡμιτελὲς ἔργον του «Νέα Ἀτλαντίς». Εἰς τὴν οὐτοπικὴν διήγησιν προλαμβάνονται τὰ σπουδαιότερα εὐρήματα τῶν συγχρόνων καιρῶν καὶ ἀναγγέλλονται ἡ κατὰ βούλησιν δημιουργία τοῦ κλίματος («cubicula sanitatis.. ubi aërem ad libitum tingimus et temperamus») καὶ τῶν καιρικῶν συνθηκῶν («repraesentationes meteorum»), ἡ κατασκευὴ συνθετικῶν ὕλων («ad novorum metallorum artificialium ex materiis et caementis») καὶ ἡ βιολογικὴ μεταρρύθμισις τῶν μορφῶν τῆς ζωῆς: «Ἵποβάλλοιμεν προσέτι τὰ ἐν λόγῳ ζῶα εἰς πειραματικὴν ἔρευναν διὰ παντοειδῶν δηλητηρίων, ἀντιδότην, διαφόρων φαρμάκων

και χειρουργικῶν ἐπεμβάσεων.. * Ἄλλα μὲν καθιστῶμεν μεγαλύτερα και μακρύτερα τῆς πραγματικῆς των φύσεως και ἄλλα νάνους, σμικρύνοντες τὸ ἀκριβές των ἀνάστημα. Ἐκτὸς τούτου ἄλλα καθιστῶμεν γονιμώτερα, ὥστε νὰ γεννοῦν περισσότερους ἀπογόνους ὅσων προβλέπει ἡ φύσις και ἀντιστρόφως ἄλλα στείρα και ἀνίκανα πρὸς ἀναπαραγωγὴν. Πρὸς τούτοις τὰ διαφοροποιοῦμεν ὡς πρὸς τὸ χρῶμα, τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν και τὸν χαρακτήρα διὰ πλείστων μεθόδων»²⁶.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ